

**ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНА ПРАКТИКА
ЯК ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ
ДОВГОТРИВАЛОГО ОЩАДЛИВОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА**

У статті розкрито питання еколого орієнтованої практики як експериментальної складової з формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах довготривалого ощадливого розвитку людства. Висвітлено різні форми роботи з екологічної освіти та виховання молодших школярів, які було застосовано у процесі експериментальної практики.

Ключові слова: екологічні цінності, майбутні вчителі початкової школи, експериментальна педагогічна практика.

Сучасна системна криза вкотре засвідчила, що світ наближається до так званої точки біфуркації (роздвоєння), тобто стану нестійкої рівноваги, що є загрозою існування людства. Генеральною тенденцією цивілізаційного розвитку людства, на думку Є. Зеленов, є рух до єдиної глобальної планетарної спільноти з гуманістичною, ноосферною та екологічною спрямованістю [3, с. 405]. У цьому контексті О. Базалук наполягає на формуванні нового типу особистості – планетарно-космічної (людини майбутнього) [8, с. 23].

За необхідне вважаємо розкриття проблеми еколого орієнтованої практики як експериментальної складової з формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах довготривалого ощадливого розвитку людства, що і є **метою статті**.

Так, в експериментальних класах студенти-практиканти намагалися не порушувати природний ритм розвитку дітей, посилити взаємозв'язок у системі “молодший школяр – навколишнє середовище”. Майбутніми вчителями початкової школи було погоджено з вчителями-наставниками певне збільшення кількості екскурсій з курсу “Природознавство”, оскільки тільки І. Грущинською з цього предмета в 1-му класі заплановано п'ять екскурсій, а в тематичному плануванні інших авторів (Г. Сак, Т. Байбара, Н. Бібік та ін.) їх проведення має рекомендований характер. Під час екскурсій на природу студенти намагалися досягти максимальної єдності молодших школярів з довкіллям, впливаючи на їх сенсорний розвиток. Відповідно до принципу сезонності учням пропонувалося походити босоніж по росі, відчути запах польових квітів, поспостерігати за танком метеликів, кружлянням листя під час листопада тощо. Проводячи екскурсії, у жодному разі майбутні вчителі не обмежували молодших школярів тільки милуванням, спогляданням, а закріплювали з ними навички еколого доцільної поведінки, орієнтуючись на методику О. Крюкової [6], залежно від ситуа-

ції: розчищали джерельце, підгодовували птахів, збирали лікарські рослини тощо. Студентам також пропонувалися методичні рекомендації та розробки перших уроків екологічної етики для молодших школярів (В. Борейко, Т. Мишаткіна, Л. Чумаков, А. Плешаков [9] та ін.), які надавали можливість усунути надмірне моралізування поведінки дітей серед природи, активізувати їх до свідомого вибору в тій чи іншій ситуації.

Експериментальним дослідженням передбачалося й проведення екологічних дослідів з молодшими школярами за модифікованою методикою З. Запорожан (“Забруднення повітря”, “Кислотний дощ”, “Забруднення води” та ін.) [2]. Такі види дослідів для учнів були своєрідним ключем до розуміння явищ, що є наслідком негативного екологічного впливу на живі організми, наочно демонстрували наслідки забруднення різних ланок біосфери, надавали можливість зрозуміти, на що насамперед має бути спрямована діяльність різних екологічних і природоохоронних організацій, установ з метою покращення умов існування самої людини.

Під час практики студенти застосовували дидактичний матеріал екологічного спрямування до уроків “Природознавство”, “Читання”, “Математика”, “Трудове навчання”, “Образотворче мистецтво” та ін., запропонований О. Бідою у співавторстві з М. Картель та Л. Роєнко [1], Т. Кошовською [5] та ін., а також самостійно складали відповідні завдання із числовими відомостями еколого орієнтованого характеру для учнів.

Так, під час вивчення у 3-му класі розділу “Повітря” (“Я і Україна”), зокрема його природоохоронної спрямованості, було використано такий матеріал:

1. За останні 500 років людиною знищено 2/3 лісів, що вкривають землю; тільки за останні 100 років втрачено 40% наявних на планеті лісових масивів (сьогодні на ліси припадає лише 20% суходолу). У результаті кількість кисню в атмосфері зменшується щорічно на 10–15 т. Уміст вуглекислого газу порівняно із серединою ХХ ст. зріс на 10–12%.

2. Один каштан очищує простір повітря від відпрацьованих газів автомобільного транспорту заввишки до 10 м, завширшки до 20 м і в довжину до 100 м.

Завдання для молодших школярів: 1. Знайдіть числові відомості про те, як очищують повітря хвойні й листяні дерева. 2. Визначте дерева вашої місцевості, які очищують повітря, та надайте відповідну підтверджувальну інформацію.

На уроках математики на основі таких екологічних відомостей практиканти складали відповідні задачі та пропонували розв’язати їх учням. Наприклад: “Різні види відходів у ґрунті розкладаються досить повільно. Так, наприклад, папір – протягом 2 років, сталева консервна банка – 100 років, а поліетиленова плівка у 2 рази довше, ніж банка. Скільки років розкладається плівка? У скільки разів довше розкладається плівка, ніж бумага?”

На уроках української мови учні виконували вправи, які містили речення еколого орієнтованого змісту, відповідали на численні запитання за

картинами, писали твори за власними спостереженнями, екологічні диктанти, перекази.

Оскільки молодші школярі засвоюють правила еколого доцільної поведінки не через надмірне моралізування, а через гру відповідно до своїх вікових особливостей, було застосовано комплекс еколого орієнтованих ігор (змагальні, рольові та імітаційні).

Так, молодші школярі експериментальних класів задовольняли свої потреби спілкування з природою в таких сюжетно-рольових іграх: “Лісові таємниці”, “Дивися, Плането, ми – тут!”, “Таємниці лісової стежини” тощо. Розвитку еколого-креативних можливостей учнів сприяли ігри-імпровізації (“Зберігалочка”, “Бурхливе море”) та екологічні казки (“Подорож краплинки”, “Казка про золотого карася”, “Подорож до лісової держави”). Під час практики студенти проводили також імітаційні екологічні ігри (“Ми йдемо степом”, “Пригоди в лісі” та ін.), які ґрунтуються на моделюванні екологічної реальності та предметного змісту екологічної діяльності [4].

Керуючись концептуальними ідеями О. Грошовенко, І. Кушакової, Г. Тарасенко, Г. Пустовіта та ін. у процесі формування екологічних цінностей молодших школярів увагу було зосереджено й на позакласній і позашкільній діяльності, які посилювали взаємодію в системі “молодший школяр – навколишнє середовище”. Так, студентами-практикантами було розроблено й проведено низку виховних годин, свят еколого орієнтованого характеру (“У гості до лісу” (1-й клас), “Природа – наша Мати, треба її берегти” (2-й клас), “Прилітайте вже птахи, вас чекають дітлахи!” (3-й клас), “Право на життя” (3-й клас), “Збережи райдугу в краплині роси!” (4-й клас) тощо). Водночас до проведення таких заходів залучалися й батьки учнів, для яких також було презентовано поради з виховання душі й серця дитини Г. Тарасенко “Відкрийте дітям дивосвіт природи” [11]. Авторські уроки милування природою, розробки екологічних свят, еколого-етичні бесіди, ігри сприяли створенню еколого-гуманного виховного простору в родині та стали в пригоді батькам під час надання допомоги учням у розробці еколого орієнтованих проектів.

Активізуючи еколого-дослідницьку діяльність молодших школярів у позакласній діяльності, майбутні вчителі також розробляли плани проектів. Так, над довготривалими проектами екологічної спрямованості учні починали працювати в класі, а завершували роботу над ним у позакласний час. Наведемо приклад плану проекту для учнів 4-го класу “Ой шепочуть дерева мого краю”.

1. Підготовчий етап.

1. Визначення мети екологічного проекту.
2. Проведення бесіди, екскурсії в куточок лісу чи парк із метою виявлення знань дітей про дерева найближчого середовища.
3. Обрання дерева, яке подобається дітям найбільше, для дослідної діяльності.
4. Міркування над запитаннями: на що схоже дерево; хто посадив дерево, можливо, з ним пов’язана якась цікава історія.

5. Добирання інформаційного матеріалу про дерева найближчого середовища, їхню символіку, легенди, загадки, приказки, прислів'я, народні порівняння, народні прикмети завбачення погоди за деревами.

II. Дослідницький етап.

1. Заняття з обстеження та дослідження дерева.
2. Урок мислення “Зелений листочок – сонячна комора”.
3. Заняття з елементами етнології “Ой ти, дубе розкудрявий”.
4. Складання екологічних казок дітьми.

III. Заключний етап.

1. Заняття-подорож околицею лісу “Шумлять дерева мого краю”.
2. П'єса лялькового театру “Росла-росла тополенька”.
3. Виставка дитячих робіт з образотворчої діяльності “Вернісаж краси” та робіт з природного матеріалу “Дива природи”.

Водночас, студенти-практиканти залучалися до викладання курсу “Моя щаслива планета. Уроки сталого розвитку” (автори О. Пометун, О. Онопрієнко, А. Цимбалару), який призначений для реалізації варіативної складової навчального плану в 3–4-х класах. Цей курс заснований на концептуальних засадах педагогіки *empowerment* (надання учням внутрішньої сили, натхнення до дії) є не стільки “знанневим”, скільки орієнтованим на формування в дітей моделей поведінки та дій, що відповідають потребам сталого розвитку. При цьому важливо було домогтися, щоб учні застосовували такі моделі спочатку свідомо, а потім уже на рівні звички. Головний орієнтир уроків сталого розвитку, за авторами, – учні повинні діяти не тому, що бояться наслідків екологічних проблем, а тому, що хочуть жити в кращому світі [10, с. 13].

Згідно з програмою, вже з 3-го класу (тематичні блоки курсу: “Важливість води для людини та скорочення її витрат”, “Сміття як проблема людства”, “Раціональне споживання енергії”) молодші школярі проводили аудити – завдання для самостійного дослідження власного стилю життя та аналізу наявного в них досвіду. Інформація, отримана під час аудиту, давала змогу організувати дискусію для вирішення поставлених екологічних проблем. Після проведення аудиту молодші школярі осмислювали проблему, складали план діяльності та пропонували напрями для його реалізації. Через певний проміжок часу проводився другий аудит для перевірки й оцінювання отриманих результатів і планувалася майбутня природоохоронна діяльність. Водночас, досить широко застосовувалися й інтерактивні методи навчання (робота у малих групах і парах, уявний мікрофон, обговорення в загальному колі, мозковий штурм тощо), на яких наголошували автори курсу.

До тематичних блоків курсу в 4-му класі (“Мої відносини з оточенням”, “Тіклування про рослини”, “Зменшення непотрібних покупок” та ін.) молодші школярі розробляли та презентували власні проекти. Відповідно заключною темою “Новий стиль мого життя” передбачалося проведення узагальнювального уроку “Мої плани та обіцянки” та свята “День Землі”,

під час яких учні узагальнювали набутий досвід еколого доцільної діяльності у грі, склали обіцянку Землі та демонстрували батькам, учням інших класів свої досягнення в засвоєнні уроків сталого розвитку.

Студенти-практиканти також залучилися до реалізації проекту “Зелений пакет – Україна”, у межах якого було здійснено впровадження навчально-методичного комплексу “Зелений пакет для дітей” (2010). Цей комплекс було розроблено Регіональним методичним центром для Центральної та Східної Європи (РЕЦ), а координатором проектів Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) Л. Копаєм разом з авторами К. Мінджовим, Т. Мітевою та учасниками робочої групи здійснено адаптацію матеріалів посібника до потреб освітньої системи України [7]. Мета зазначеного комплексу – сприяння вихованню в молодших школярів нових цінностей і нової поведінки у школі, вдома й суспільстві. Кожен урок за тематичними розділами (“Взаємозв’язки”, “Атмосфера”, “Вода”, “Ґрунт”, “Енергія”, “Біологічне розмаїття”, “Ресурси”, “Населення”, “Споживання та відходи”, “Суспільний розвиток та довкілля”) проводився майбутніми вчителями початкової школи із застосуванням інтерактивних методів, а наприкінці учні виконували додаткові завдання: розфарбовували схеми й малюнки, склали казки й вирішували прості тести, висловлюючи власну позицію щодо наданих фактів.

Під час педпрактики студенти занотовували результати власних педагогічних спостережень щодо підвищення ефективності еколого-педагогічної діяльності й продовжували поповнювати власні *портфоліо*.

У дидактиці “портфоліо” розглядають як спосіб фіксації, нагромадження й оцінювання індивідуальних досягнень студента (учня) за певний період навчання, розміщення яких передбачає створення специфічної робочої папки (Л. Коваль, М. Остренко, А. Чернявська та ін.). Технологія портфоліо сприяє не тільки високій навчальній мотивації студентів, їх самостійності, а й розширенню можливості навчання і самонавчання, розвитку професійної рефлексивної діяльності. У процесі роботи студентам експериментальних груп пропонувалася загальноприйнята структура портфоліо з відповідними розділами: 1) портрет (самопрезентація автора за допомогою світлин, есе тощо); 2) колектор (розділ, що містить своєрідний матеріал – “скарбничку”, що добирається за тематичним змістом портфоліо, частина цієї інформації буде використана відповідно до зазначеної теми, а інша – для нових тем портфоліо); 3) мої досягнення (підсумковий розділ з матеріалом порфоліо).

Так, під час практики студенти активно використовували матеріал власних портфоліо та поповнювали його розділи розробками конспектів уроків і виховних заходів еколого орієнтованого характеру. Серед тем проблемно орієнтованих портфоліо, над якими активно працювали студенти, варто виокремити такі: “Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів”, “Молодший школяр у системі “людина – навколишнє середовище””, “Екологізація педагогічного процесу в початковій школі як один із напрямів формування екологічних цінностей учнів” та ін.

Зазначимо, що ефективність процесу формування і розвитку вмінь, навичок у майбутніх учителів щодо здійснення екологізації навчальних предметів у початковій школі та еколого орієнтованого виховання учнів значною мірою залежить від характеру керівництва педагогічною практикою. Воно здійснюється на трьох рівнях: загальноосвітньому, шкільному, викладацько-методичному. Провідна роль належить викладачу ВНЗ, який здійснює безпосереднє керівництво групою студентів у початковій школі.

Висновки. Вважаємо, що формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи буде проходити успішно, якщо в процесі педагогічної практики у студентів закріплюватиметься методика проведення різних форм екологічної освіти та виховання учнів, вони залучатимуться до такої діяльності, виконання якої вимагало б від них певного рівня екологічних знань і вмінь, творчого підходу до розв'язання практичних завдань, забезпечувала б перехід виховання в самовиховання, тобто стимулювала потребу в систематичній роботі над собою щодо підвищення рівня екологічних цінностей.

Список використаної літератури

1. Біда О.А. Дидактичний матеріал екологічного спрямування до уроків рідної мови в початковій школі / О.А. Біда, М.В. Картель, Л.М. Роєнко. – К. : ОМІДА, 2006. – 47 с.
2. Запорожан З.Є. Екологія в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / З.Є. Запорожан. – 3-є вид., стереотип. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 251 с.
3. Зеленев Є.А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Зеленев Євгеній Анатолійович. – Луганськ, 2009. – 479 с.
4. Казанішена Н.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Казанішена Наталія Вікторівна. – К., 2011. – 256 с.
5. Кошовська Т. Екологія мовою цифр / Т. Кошовська // Початкова школа. – 2009. – № 1. – С. 31–35.
6. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Крюкова Олена Вікторівна. – К., 2005. – 243 с.
7. Мінджов К. Зелений пакет для дітей : навч.-метод. посіб. для учнів почат. шк. / К. Мінджов, Т. Мітева. – К. : К.І.С., 2011. – 172 с.
8. Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях : коллективная монография / [под ред. О.А. Базалука]. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – 340 с.
9. Плешаков А.А. Великан на поляне или первые уроки экологической этики / А.А. Плешаков. – М. : Просвещение, 2000. – 160 с.
10. Пометун О.І. Моя щаслива планета: Уроки для стійкого розвитку : метод. посіб. для вчит. 3–4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.І. Пометун, О.В. Онопрієнко, А.Д. Цимбалару. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2011. – 112 с.
11. Тарасенко Г.С. Відкрийте дітям дивосвіт природи: Порадник для батьків з виховання душі і серця дитини / Г.С. Тарасенко. – Вінниця : ДП "Державна картографічна фабрика", 2008. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2014.

Крамаренко А.Н. Эколого ориентированная практика как экспериментальная составляющая процесса формирования экологических ценностей будущих учителей начальной школы в условиях длительного бережливого развития человечества

В статье раскрыт вопрос эколого ориентированной практики как экспериментальной составляющей процесса формирования экологических ценностей будущих учителей начальной школы в условиях длительного бережливого развития человечества. Представлены различные формы работы по экологическому образованию и воспитанию младших школьников, которые были применены в процессе экспериментальной практики.

Ключевые слова: экологические ценности, будущие учителя начальной школы, экспериментальная педагогическая практика.

Kramarenko A. Ekologo the oriented practice as experimental constituent of process of forming of ecological values of future teachers of initial school in the conditions of long duration prudent development of humanity

In the article the question of ekologo of the oriented practice is exposed as an experimental constituent from forming of ecological values of future teachers of initial school in the conditions of long duration prudent development of humanity. Consider that forming of ecological values of future teachers of initial school will successfully, if in the process of pedagogical practice for students the method of lead through of various forms of ecological education and education of students will be fastened, they will be brought over to such activity, implementation of which would require from them the certain level of ecological knowledge and abilities, creative approach, to the decision of practical tasks, would provide passing of education to the self-education, that would stimulate a requirement in the systematic prosecution of itself in relation to the increase of level of ecological values.

Key words: ecological values, future teachers of initial school, experimental pedagogical practice.